

POETSKI UKRASI U MARULIĆEVOJ SUSANI

Mirko Tomasović

U Marulićevu pjesničkom opusu uočavamo tri teksta, *Juditu*, *Susanu* i *Davidijadu*, u kojima se nastoji epski oblikovati biblijska starozavjetna pripovjedna građa. Takva je tradicija već u Marulićevo doba bila dugostoljetna, začeta u dalekom srednjovjekovlju, a u humanizmu je poprimila nove obrise, na stanovit je način modernizirana prema modelu vergilijanske epike. *Judita* i *Davidijada* razmjerno su dostatno kritički ispitivane, te možemo pojednostavnjeno reći da je utvrđena njihova žanrovska i poetička pripadnost humanističkim pjesmotvorima, poglavito glede *Davijade*, gdje je naracija najsloženija i najrazvedenija, ostvarena distinktivnim latinskim heksametrom i tome primjerenom retorikom. *Susana* ne pokazuje adekvatnu epsku širinu i zamah, zapravo je poema kraćeg daha, parafraza jedne napete zgode, hagiografskog isječka povezana s prorokom Danielom. *Susana* ima 780 stihova, otprilike trećinu *Juditinih*, dok je *Davidijada* načinjena od 6765 daktilskih heksametara. *Susani* nedostaju k tome i druge tvorbene pretpostavke epa, naracijske i kompozicijske, te se čini da autor nije bio pripravan za veću razradbu i amplifikaciju inače relativno kratke, ali vrlo efektno ispriповijedane, epizode iz prorokova života. Iz invokacije znamo da je nastala nakon *Judite*:

Pomagal si mene udovicu hvalit,
Sad ove družbene hvale pomoz' mi dit.¹

Susana, 7—8

Vjerojatno je izvanredni uspjeh Marulićeva epskog prvijenca obodrio pjesnika da se lati nove biblijske parafraze. Kao u *Juditi* počeo je i ovdje svečano, s elokventnom invokacijom i propozicijom, no kao da nije imao dovoljno građe i volje da zamisao izvede do kraja prema žanrovskim zahtjevima. Umjesto epa *Susana* je postala poema, versificirana parafraza, a Marulić je svoje najveće ambicije usmjerio prema projektu *Davidijade*. Držim, naime, da je taj latinski spjev nastao kasnije, te bi *Susana* tako bila neka vrsta intermezza između *Judite* i *Davidijade*, ili slobodnije rečeno oblik održavanja stihotvoračke kondicije između dvaju životnih pjesničkih djela. Indikativno je da *Susana* u naracijskoj putanji ima sličan ključni čvor u erotičkom signalu kao i *Judita*, te da je Marulić optirao iz starozavjetne spektakularne riznice za dvije legendarne ljepotice. A i opisao ih je u njihovoj ženskoj pojavnosti slično, podešene prema ondašnjoj viziji ljepote, u ozračju renesansnih kategorija, na stanovit ih način dislocirajući iz židovske sve-topisamske domaje. Stoga će nas prvenstveno zanimati ne sam postupak parafraze, pa ni odnos prema predlošku,² već Marulićeva pjesnička nadogradnja i aktualizacija.

Biblija sažeto veli da se Jojakim oženio Suzanom (to će reći Ljiljanom), kćerju Hilkijinom, »veoma lijepom i bogobojaznom.«³ Latinsku apoziciju »pulchram nimis, et timentem Deum« Marulić je izdašno prepjevao i amplificirao, naslikavši je, kako kaže Kombol, »bojama tadašnje lirike«.⁴ Marin Franičević opis Suzanine ljepote drži gotovo »renesansnim«, »leutaškim«,⁵ jer nema dvojbe da Marulić u interpretaciju biblijskog teksta uključuje galantnu vladajuću petrarkističku stilizaciju, da bi pjesnički bio u dosluhu s vremenom:

Otkol jiše manu, po pustinji hode,
Zora ne prosvanu liplja do te dobe;
Kuda godi hode putem postupaše,
Svim ki mimo hode oči zanošaše.
Svak joj se ču'jaše, govore': krasnije
Od nje da ne znaše. Hći biše Helkije.
Bile biše šije, a čarnih očiju,

Glavice milije ner ti reć umiju.
 Obarvi ter viju, nad kîmi staše val,
 Ako reći smiju, Bog biše upisal.
 Tko bi podaleč stal, rekal bi: rumen cvit
 Od ust je nje procval, ali ružice list.
 Obraz od sniga slit, ne ki je sasvim bil,
 Da s kîm bi smišan bit grimiza niki dil.
 Suknja razlicih svil der do tla nizoka,
 Kip rasta gorskih vil, tanjahta, visoka.
 Razuma duboka, mogal bi se reći
 Do koga hoć roka, ki bi umil izreći,
 Dostojna hoteći hvaliti i dosti,
 Uz nju tad steći, sve njeje liposti.

Susana, 25—44

Suzana je očevidno u trenutačnoj pjesnikovoj inkantaciji prestala biti starozavjetna ličnost, preobrazila se u Danteovu Beatrice (zanosno djelovanje učinka ljepote na druge, njezina neopisivost, nebesnost), *alias* Petrarkinu Lauru (tjelesna specifikacija ljepote), u jednu od gorskih vila naših prvih petrarkista i, što je zanimljivo, prethodnicu neprispodobivoj Lucičevoj *vili*. Izvan konteksta poeme navedeni ulomak mogao bi autonomno pristajati kanconijerskoj lirici i Nikša bi ga Ranjina bez oklijevanja uvrstio u svoj Zbornik. Metaforika, galantna frazeologija i opisni leksik čine, naime, da se u ovom ulomku Suzana ukazuje kao neka vrsta *donne*, *gospoje* ili *vile*, njezine posestrime iz rane hrvatske petrarkističke poezije. Ustanovljeno je već da se i u *Juditi* časomice javljaju galantne konotacije i stilizacije, primjerene renesansnom kodeksu,⁶ ali je ovdje u *Susani* postupak sadržajni u konkretizaciji ženskoga fizičkog oblića, gdje Marulićev poznati pikturalni dar sugerira stvarne čestice tjelesne ljepote. Suzanu možemo zamisliti ovako: bijeli vrat, crnooka, krasne obrve, cvijetne rumene usnice poput ruže, sniježno bijeli obrazi s grimiznim preljevom, vitka i visoka stasa. Jednom riječju: nalik onoj koja je Hanibala Lucića zatravila svojom pojavom u kakvom starom hvarskom ljetnikovcu. Istina, s jednakim žarom Marulić apostrofira i njezine duhovne vrline i kreposti:

Da veće kriposti izvarsno cvatihu
 Umi ter mudrosti kih ine nimihu.

U družbi živihu lipost i počten glas,
Složili se bihu kakono s tistom kvas.

Susana, 45—88

U tom duhu nadodaje još desetak stihova, protkanih sa svježim usporedbama, uzeti iz životnog okoliša, a ne iz literature. Na taj je način naširoko apostrofirana *Susanina lipost* (kako Marulić bilježi uz stih 25) i *dobrota* (stih 45). Svojstva ljepote i kreposti žene su nedjeljiva, što je konvencija utvrđena već u dolcestilnovizmu, kojoj Marulić priključuje još svoju svuda prisutnu moralizatorsku konvenciju. Suzanine čari umjesto blagotvorna duhovna učinka proizvele su griješnu bludnu strast dvojice staraca, na čemu se temelji čitava pripovijest, pa Marulić na kraju svjetuje čitatelja da izbjegava napasnu prigodu:

Vazda se zakloni od ženske općine,

Susana, 769

Poruka je na tragu Tome Kempenca, jer on u djelu *De imitatione Christi* izrijeком preporučuje: »Non sis familiaris alicui mulieri« (I,8), a to je Marulić preveo: »Ne budi pitom ženami?« i tu u *Susani* varirao u stihovima.

Ako je u deskripciji Suzanina lika Marulić prilagodljiv onodobnom galantnom pjesničkom ukusu, onda je dočaravajući prebivalište njezina muža Jojakima, slijedio idilske paradigme. Biblija tek konstatira da je Jojakim imao kuću i vrt gdje se šetala njegova supruga. Iz te natuknice Marulić je proizveo šezdesetak stihova i to ne samo statično deskriptivnih već pjesnički senzibilnih, prenijevši se u zavičajno okružje i iskazavši svoju čuvstvenost spram bilja, raslinja i plodina. Najprije je predstavljen Jojakimov dvor, u kojem prepoznajemo obrise renesansne rezidencijalne građevine:

Imiše širok stan mramorjem sazidan

Iznutra ter izvan kolurju napisan,

Doli pak nanizan klondami i sveden,

Po klondah ulizan, lašćeć kako meden;

Uza nj tarzan zelen mirisne travice,

Srid nje zdenac studen prebistre vodice.

Susana, 79—84

A zatim će započeti detaljno crtanje vrta, koje je, bez obzira što je prepoznatljivo poetički kao opće mjesto, *locus amoenus*, potvrda velikih mogućnosti autorove lirske tvorbe. Šrepel je podsjetio da Petar Riga (početak XIII. stoljeća), u vlastitoj biblijskoj parafrazi Suzane umeće jednu amplifikaciju upravo Jojakimova vrta:

Surgimus, egredimur, Joachim nos excipit hortus,
Floridus ut recreet taedio nostra locus.
Nostro blanditur locus, arridetque labori.
Ridentem reddunt quatuor ista locum.
Haec sunt: Arbor, humus, et fons, et avis; viret arbor,
Vernat humus, garrit fons, citharizat avis.
Arbor fronde viret, pubescit germine tellus,
Mummure fons garrit, gutture ludit avis.
Flos oculos poscit, nardus nares, avis aures;
Hic placet, haec redolet, exprimit illa melos.⁸

Marulić je vjerojatno poznavao Rigin tekst, ali je njegova amplifikacija mnogo veća, neovisnija, živa i nadahnuta evokacija:

Okolo stolice kamene stojahu,
Nad njimi lozice sincu im činjahu;
Kon njih se vijahu stabla perivoja,
Kâ se zelenjahu, ne biše jim broja.

Susana, 85—88

Grane pune voća, lišće šušti na vjetru, hladovina u sjeni hrastova, jela, čempresa; borovi, vrbe, javori, crvene jabuke i žute dunje, bademi, smokve, orasi, lješnjaci, kruške, šipci, višnje, trešnje, breskve, oskoruše, rogači ... To je drveće i voće, »delicije« što ih Marulić uživao, čak brao na svojim imanjima od Žrnovnice do Vranjica, na današnjim splitskim predjelima kao što su Kman ili Mertojak. Ili ih viđao pri svojim posjetima Poljicima, te za boravka na Šolti. Sliku popunja katalog cvijeća, o kojem još pjevaju dalmatinske klape (*mutila*, *mažuran*, *rusmarin*, *kaloper*, *garufli*, *viole*) i mediteranski poeti. Jasno je da se Marulićev zamišljaj ravna prema renesansnoj utopijskoj žudnji za Edenom: po vrtu pase pitomo stado pored bistra vrela i uz poj ptičica.

Nakon ovoga drugog izleta u svoje doba i zbilju, pjesnik se vraća Svetom pismu, s opetovanom invokacijom:

Sad kitara moja obarni glas k onoj,
Dostojna je koja da se dâ kruna njoj
Susana, 157—158

Nastoji zatim što korektnije prenijeti biblijsku dogodovštinu, ne upuštajući se kao u *Juditi* i *Davidijadi* u epske epizode i digresije.

Treća veća poezijska »ureha« u *Susani* u maniri je enumerativnog tzv. kataloga humanističke provenijencije. Tom manirom služio se Marulić prije u *Juditi* i poslije u *Davidijadi*, želeći naraciji priskrbiti dostojanstvo učenog pjesmotvora. Ovdje, hvaleći Suzaninu krepost i nepopustljivost pred prijetnjama, zalazi u mitološke asocijacije, da bi sugerirao njezinu nadmoć nad glasovitim ženama iz grčko-rimske pre-daje, tj. da bi je pjesnički stavio na vrhunac piramide kao nedostižan ideal:

Ni bila takova ni Penelopa, kâ
Verno vrimenova dokla muža ščeka.
Ni kâno ne čeka Alcesta obrati,
Da muž živ počeka, sama smart prijati.
Ni kâno ostati, kad muža izgubi,
Ne hti, da skončati s' žeravom u zubi.
Ni kâno zagubi i čini zaklati
Ki ju silom ljubi, vernost hteć skazati.
Časti dostojati Sulpicija ne bi
Mogla, kû imati dostojna ova bî;
Istina prem da bî da Rim u vrime nje
Iznašal nika bi počten'ja još od nje.
Da toj počten'je te, nevoljam skušeno,
Ni bilo kako sê, ni tako strušeno.
Dilo uzvišeno Lukrecije onoj
Bilo bi sniženo, da se priloži ovoj.
Prista ona u toj, zgrišit a ne zgubit
Počten glas, i zatoj sama se hti ubit.
Susana zagrubit Bogu ne htijaše
Zato ni glas zgubit, ni život hajaše.
Susana, 689—708

Da je autor parafraze bio svjestan da u poetske svrhe odstupa od biblijske naracije, svjedoči nam njegova pripomena čitatelju u jednom stihu:

Daleč sam zaridal, vrime se je varnut,
Susana, 287

Svoj je postupak također držao nekom vrstom osuvremenjivanja, literarnog moderniziranja religioznih tema, kad ga slikovito povezuje sa svjetovnim glazbalom, leutom:

Gledajte dobro nut ča će se zgoditi,
To t' će sad moj leut zvoneć govoriti.
Susana, 289—290

U *Juditi* imademo jedan dojmljiv opis gozbe (III,105—114) s renesansnim koloritom; u *Susani* je, kad se sve dobro završilo, Marulić umetnuo nekoliko dvostiha o pučkoj veselici, lako zamislivoj za njegovo splitsko podneblje:

Takovu videći Susanu svi staše,
Ter se veseleći, Bogu hvalu daše;
Pak se popeljaše opet na oni stan,
Tere se čtovaše, vino lijuć u žban.
Ki bi, ki ne bi p'jan kunfete nesihu
U pehare na dlan k onim ki sidihu.
Jedan tih ki pihu žmul k ustom potoči;
Lakat mu zabihu, žmul iz ruk iskoči,
Ter zveknu o ploči, vino zali usta,
I lice i oči, meu svimi smih usta.
Susana, 713—722

Koliko je ovaj prizor realističan, potvrđuje i tipična splitska »be-
rekinada« s podbijanjem lakta pilou. Marulić je očevidno htio biti za-
bavan; i u okviru biblijskih zadanih koordinata javlja se njegova hu-
morna sklonost. I to ne samo u citiranoj slici. Pogledajmo kako por-
tretira pohotne starce:

Vapaj videći ta, viknuše i starci;
Ču pastir niki i sta, mneć da su tovarci.

Mnil bi da su jarci, brade da jim zgleda;
Petesi kljuvavci, k nosom da prigleda.

Susana, 265—268

Glasaju se kao magarci, po bradi podsjećaju na jarce, nos im je nalik na kljun pijetla kljukavca. Pripovjedač želi komunicirati sa čitateljem preko takvih umetaka ili nekih stilskih natuknica. Tako na jednom mjestu ubacuje frazu iz svakidašnjeg žargona *lasa dir ki vole* (lasa dir chi vuole) postižući makaronski efekt. Ovdje je koristio talijansku uzrečicu, dok se u nekim drugim hrvatskim pjesmama služio latinskim izrazima.⁹ *Susana*, dakle, pokazuje na više razina tipične autorove versifikatorske osobitosti i autentične pjesničke domete. Poglavitito, u trenucima kad se Marulić čuvstveno zauzumlje i kad tvori usporedbe, ponajglavnije sredstvo ukrašavanja diljem parafraze. Vrstan je, primjerice, njegov opis preplašene Suzane:

Staše ublidila Susana u strahu,
Kakono prizrila jabuka u prahu.
Uda joj darhtahu kakono tarščice,
Kími tuj gibahu vitri kon vodice;
Plaćuč pade nice, sama se bijaše
Rukami uz lice, ter gorko uzdihaše.

Susana, 243—248

Historija od Susane, poema iz zreloga Marulova stvaralačkog razdoblja, kad je radio na velikim latinskim edukativnim spisima za poznate talijanske nakladnike, još je jedan pokušaj da se vrati prisnomu materinskom idiomu ili da se pjesnički rekreira. Ambicija je očevidno bila manja nego u *Juditi*, kadšto se autor, razumljivo, prepušta rutini, ali uza sve to u *Susani* možemo pronaći niz potvrdnih indikacija Marulićeve pjesničke vještine i domašaja. Zbog toga te zbog karakterističnih postupaka u izvedbi biblijske parafraze *Susana* zauzumlje primjereno mjesto u njegovu pjesničkom opusu te zaslužuje daljnje kritičko ispitivanje, što ju je do sada uglavnom mimoilazilo.

BILJEŠKE

¹ Citati prema: Marko Marulić, *Versi harvacki*, uredili Marin Franičević i Hrvoje Morović, Split 1979.

² M. Šrepel zaključuje svoju analizu Marulićeva odnosa prema biblijskom predlošku ovom konstatacijom: »Iz ove se ocjene može vidjeti, da je Marulić u *Susani* upotrebio istu metodu kao i u *Juditi*. I u *Susani* Marulić rado traži sličnost u obliku poredaba; služi se amplifikacijom (...); upleće epizode, kojih nema u bibliji; nagomilava dokaze za svoju moralnu tvrdnju, pa po Ovidijevu načinu rado pribraja primjere (...); gdje god može, upleće refleksije, kojima dokazuje moralnu kršćansku nauku i pobija grijeh. Prema uzoru starih pjesnika upotrebljava invokaciju, apostrofe, epilog, dodaje govore (kojih nema u bibliji), povećava opisom detalja plastiku same radnje i licâ u pjesmi«, *O Maruliću, Rad 146*, Zagreb 1901, str. 215—216.

³ *Biblija*, Stvarnost, Zagreb 1968, str. 882.

⁴ *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Zagreb 1961, str. 93.

⁵ *Povijest hrvatske renesansne književnosti*, Zagreb 1983, str. 233.

⁶ Isp. M. Tomasović, *Zapisi o Maruliću*, Split 1984, str. 23—46.

⁷ *Marulićev prijevod glasovitoga srednjovjekovnog djela »De imitatione Christi«*, priredio H. Morović, *Čakavska rič*, br. 2, Split 1971, str. 83.

⁸ Citat preuzet iz Šrepelove studije (bilješka 2), str. 216.

⁹ Vidi M. Tomasović, *Humanistička izražajna dvojnost Marulićeva opusa*, *Forum* 1987, broj 5—6.